

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Białymstoku

LBI.410.024.02.2021

01296921

Nadleśniczy Dariusz Skirko
Nadleśnictwo Białowieża
ul. Wojciechówka 4, 17-230 Białowieża

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

P/21/061 Wpływ Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa oraz Dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory na gospodarkę leśną prowadzoną w Puszczy Białowiejskiej

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI
Delegatura w Białymstoku
ul. Akademicka 4, 15-267 Białystok
T +48 85 874 81 00, F +48 85 874 81 33
lbi@nik.gov.pl

I. Dane identyfikacyjne

Jednostka kontrolowana	Nadleśnictwo Białowieża ¹ , ul. Wojciechówka 4, 17-230 Białowieża
Kierownik jednostki kontrolowanej	Dariusz Skirko – Nadleśniczy od 19 stycznia 2015 r.
Zakres przedmiotowy kontroli	<ol style="list-style-type: none">1. Udział w pracach nad dokumentami strategicznymi regulującymi prowadzenie gospodarki leśnej w Puszczy Białowieskiej.2. Prowadzenie gospodarki leśnej w Puszczy Białowieskiej.3. Prowadzenie monitoringu gatunków i siedlisk, dla których wyznaczono obszar N2000.
Okres objęty kontrolą	Od 1 lipca 2018 r. do dnia zakończenia kontroli ² , z wykorzystaniem dowodów sporządzonych przed tym okresem.
Podstawa prawna podjęcia kontroli	Art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli ³
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Białymstoku
Kontrolerzy/Kontrolerzy	Tomasz Pomian, główny specjalista kontroli państwowej, upoważnienia do kontroli nr LBI/141/2021 z 19 października 2021 r. oraz nr LBI/4/2022 z 11 stycznia 2022 r. (akta kontroli str. 1-4)

¹ Dalej: „Nadleśnictwo”.

² 23 grudnia 2021 r.

³ Dz. U. z 2020 r. poz. 1200, ze zm. Ustawa zwana dalej „ustawą o NIK”.

II. Ocena ogólna⁴ kontrolowanej działalności

OCENA OGÓLNA

W okresie objętym kontrolą prowadzenie gospodarki leśnej w Nadleśnictwie Białowieża było w znacznym stopniu ograniczone. Wpływ na to miały akty prawne regulujące zasady jej prowadzenia – tj. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa⁵, Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory⁶, Plan Urządzenia Lasu na lata 2012–2021⁷, Plan Zadań Ochronnych obszaru Natura 2000 PLC200004 Puszcza Białowieska⁸ (przyjęty na podstawie art. 28 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁹), decyzja nr 52 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych (dalej: *Dyrektor Generalny LP*) z 31 marca 2016 r. w sprawie ustalenia szczegółowych zasad gospodarki leśnej w zasięgu terytorialnym nadleśnictw Białowieża i Browsk¹⁰ oraz w szczególności wpisanie 23 czerwca 2014 r. Puszczy Białowieskiej na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO – które wyłączały z działań gospodarczych 96,6% jego powierzchni¹¹. Dodatkowo nakładanie się różnych reżimów ochronnych spowodowało, że część działań ochronnych zapisanych w PZO nie mogła zostać zrealizowana. Wydzielenia, na których działania te miały być wykonane znajdowały się bowiem w strefie ochrony częściowej II UNESCO wyłączonej z gospodarki leśnej. Tymczasem Nadleśnictwo nie dysponowało analizami na temat wpływu na gospodarkę leśną ograniczeń wynikających z obowiązujących na jego terenie form ochrony przyrody (w tym dyrektyw siedliskowej i ptasiej).

Uzasadnienie oceny ogólnej

Nadleśnictwo na bieżąco uczestniczyło w opracowywaniu dokumentów regulujących zasady prowadzenia gospodarki leśnej, w tym przygotowywało dane do aneksu PUL 2012–2021 i projektu PUL 2022–2031 oraz brało udział w opracowaniu tych dokumentów w zakresie określonym przez RDLP. Aneks PUL 2012–2021, zatwierdzony 9 marca 2021 r. przez Ministra Klimatu i Środowiska (dalej: *MKiŚ*), uwzględniał wymogi dyrektyw siedliskowej i ptasiej. Jednak jego realizację ograniczyło późne zatwierdzenie, spowodowane zmianami jego założeń, wynikającymi z wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: *TSUE*) z 17 kwietnia 2018 r. i z ustaleń Misji kontrolnej IUCN / UNESCO.

Prowadzona w okresie objętym kontrolą gospodarka leśna uwzględniała wymogi dyrektyw siedliskowej i ptasiej. Brak możliwości pozyskania drewna z drzew zagrożających bezpieczeństwu publicznemu oraz z zaplanowanych przez Nadleśnictwo lokalizacji skutkowało jednocześnie utratą przychodów finansowych i rosnącym ryzykiem pożarowym. Nie miało to jednak wpływu na realizację pozostałych przewidzianych działań w zakresie gospodarki leśnej, w tym pielęgnacji i hodowli lasu.

Nadleśnictwo stosowało zakładane działania w zakresie monitoringu przyrodniczego, obejmującego wszystkie formy ochrony przyrody ustanowione na jego obszarze. Zapewniało także aktualne dane do prowadzenia przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Białymstoku (dalej: *RDLP*) monitoringu skutków realizacji postanowień PUL. Wyniki tego monitoringu, jak też wieloletniej inwentaryzacji przyrodniczej Puszczy Białowieskiej nie miały bezpośredniego wpływu na gospodarkę leśną prowadzoną w okresie objętym kontrolą.

⁴ Najwyższa Izba Kontroli formułuje ocenę ogólną w formie opisowej.

⁵ Dz.U. UE L 20 z 26.01.2010, s.7 ze zm. Dyrektywa zwana dalej: *dyrektywą ptasią*.

⁶ Dz.U. UE L 206 z 22.07.1992, s.7 ze zm. Dyrektywa zwana dalej: *dyrektywą siedliskową*.

⁷ Decyzja Ministra Środowiska z 9 października 2012 r. o nr DLP-Ipn-611-31/40283/12. Plan Urządzenia Lasu na lata 2012–2021 zwany jest dalej: *PUL 2012–2021*.

⁸ Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku z 12 listopada 2015 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Puszcza Białowieska PLC200004 (Dz. Urz. Woj. Podl. poz. 3600); zarządzenie zwane dalej: *PZO*.

⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 1098, ze zm. Ustawa zwana dalej: *uoop*. Powołany przepis stanowił implementację do prawa polskiego art. 6 ust. 1 dyrektywy siedliskowej.

¹⁰ Znak: ZU.0210.1.2016; decyzja zwana dalej: *decyzją nr 52*.

¹¹ W powierzchni tej została uwzględniona powierzchnia strefy ochrony częściowej I UNESCO obejmująca m.in. wszystkie rezerwy przyrody zarządzane przez Nadleśnictwo, na terenie których zakaz prowadzenia gospodarki leśnej wynika również z art. 15 ust 1 uoop.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego oraz oceny cząstkowe¹² kontrolowanej działalności

OBSZAR	1. Udział w pracach nad dokumentami strategicznymi regulującymi prowadzenie gospodarki leśnej w Puszczy Białowieskiej
Opis stanu faktycznego	<p>1.1. Decyzją Komitetu Światowego Dziedzictwa z 23 czerwca 2014 r., obszar Puszczy Białowieskiej został wpisany jako Obiekt Światowego Dziedzictwa Puszcza Białowieska (dalej OŚD)¹³. Zgodnie z wnioskiem nominacyjnym Rzeczpospolita Polska zobowiązała się do opracowania Zintegrowanego Planu Zarządzania OŚD (dalej: ZPZ). Przedstawiciele Nadleśnictwa nie brali udziału w pracach nad ZPZ. Natomiast na potrzeby jego opracowania przekazywano (np. 22 sierpnia 2019 r.) materiały i informacje. Do opracowania ZPZ, jak wyjaśnił Nadleśniczy, zobowiązało się Ministerstwo Środowiska (obecnie Ministerstwo Klimatu i Środowiska). W 2019 roku rozpoczęto prace nad ZPZ. W tym celu powołano w Ministerstwie zespół, do którego zaproszono w charakterze gości dwie osoby z RDLP w Białymstoku. Prace zespołu trwały od czerwca do końca grudnia 2019 r. Z informacji posiadanych przez Nadleśnictwo wynika, że na podstawie prac zespołu nie powstał <i>żaden wiążący dokument</i>.</p> <p>W 2021 r. MKiŚ ponownie przystąpiło do prac nad ZPZ. Nadleśnictwo nie brało udziału w pracach, powołanego w marcu 2021 r. (przez MKiŚ), Zespołu ds. Puszczy Białowieskiej. Nadleśnictwo nie posiada informacji na temat założeń planu i harmonogramu prac nad nim oraz efektów pracy zespołu. Jak podał Nadleśniczy, <i>temat tworzenia ZPZ był poruszony na spotkaniu eksperckim, dotyczącym sytuacji hydrologicznej w Puszczy Białowieskiej. Przedstawiciel wykonawcy ZPZ, tj. Instytutu Ochrony Środowiska – Państwowego Instytutu Badawczego przekazała uczestnikom informację o planowanym terminie zakończenia prac, przypadającym na 31 grudnia 2022 r.</i> (akta kontroli str. 5-54, 1194-1195)</p> <p>1.2. Nadleśnictwo od początku brało udział w pracach nad „<i>Planem przeciwpożarowego zabezpieczenia i gaszenia pożarów lasu dla polskiej części Transgranicznego Obszaru Światowego Dziedzictwa Białowieża Forest</i>” (dalej: Plan). RDLP w Białymstoku 13 maja 2019 r. przesała do nadleśnictw Puszczy Białowieskiej i Białowieskiego Parku Narodowego projekt tego Planu, celem sprawdzenia zgodności i ewentualnego uaktualnienia danych. Nadleśnictwo zaktualizowało dane mapy zabezpieczenia przeciwpożarowego obszarów leśnych Puszczy Białowieskiej w zakresie zasięgu jednostki (dojazdy pożarowe, obszary o największym zagrożeniu pożarowym, itp.). Przedstawiciele nadleśnictwa uczestniczyli w dwóch spotkaniach związanych z przygotowaniem Planu: w Ośrodku Edukacji Leśnej „Jagiellońskie” 28 maja 2019 r. oraz w spotkaniu roboczym 24 września 2019 r. w siedzibie Instytutu Badawczego Leśnictwa w Białowieży, na którym omówiono szczegółowy harmonogram i zakres zadań do wykonania przez instytucje i osoby odpowiedzialne. Następnie 19–21 listopada 2019 r. odbyło się spotkanie zespołu ekspertów opracowujących Plan z zagranicznymi ekspertami, działającymi z ramienia tzw. „NGO”. Na spotkaniu Nadleśnictwo Białowieża przedstawiło miejsca, w których doszło do rozpadu drzewostanów i jego skutki pod względem zagrożenia pożarowego oraz dojazdy pożarowe, jako elementy infrastruktury pożarowej. Przedstawiciele nadleśnictwa uczestniczyli też 12 grudnia 2019 r. w spotkaniu w siedzibie Białowieskiego Parku Narodowego, na którym przedstawiono kolejną wersję Planu. Na spotkanie zostali zaproszeni przedstawiciele lokalnych samorządów, organizacji pozarządowych oraz innych instytucji, w których kompetencji leżą sprawy bezpieczeństwa i ochrony przeciwpożarowej Puszczy Białowieskiej.</p>

¹² Oceny cząstkowe to oceny działalności w poszczególnych obszarach badań kontrolnych. Oceny cząstkowe zostały sformułowane w formie opisowej.

¹³ Obszar Puszczy Białowieskiej stanowi Rezerwat Biosfery UNESCO, utworzony w 1976 r. (w ramach programu Człowiek i Biosfera), początkowo obejmujący Białowiecki Park Narodowy. W 1979 r. obszar Białowieskiego Parku Narodowego został wpisany na Listę Obiektów Światowego Dziedzictwa UNESCO. Obszar i Obiekt Światowego Dziedzictwa – po jego poszerzeniach w 1992 r. i 2014 r. – obejmuje cały teren Puszczy Białowieskiej.

Nadleśniczy wyjaśnił, że prace nad tym Planem na zlecenie Ministerstwa Środowiska prowadził i koordynował Instytut Badawczy Leśnictwa (...). Systematyczny udział nadleśnictwa nad przedmiotowym planem, na poszczególnych etapach jego tworzenia nie wymagał składania uwag do ostatecznego projektu dokumentu.

(akta kontroli str. 13-54, 1175-1185)

1.3. Na terenie Nadleśnictwa gospodarka leśna prowadzona była na podstawie PUL 2012–2021 (zatwierdzonym decyzją MŚ z 9 października 2012 r.) oraz aneksu zatwierzonego decyzją MŚ z 25 marca 2016 r.

Nadleśniczy 10 lipca 2018 r. zwrócił się do RDLP – w nawiązaniu do spotkania z Dyrektorem Generalnym LP z 26 czerwca 2018 r. oraz pisma Komisji Europejskiej dotyczącego wykonania wyroku w sprawie C-441/17 z 29 czerwca 2018 r., budowy Drogi Narewckowskiej oraz stosowania rozporządzenia w sprawie drewna w odniesieniu do drewna pozyskanego w Puszczy Białowieskiej – o zajęcie stanowiska w kwestii statusu prawnego aneksu do PUL, zatwierzonego decyzją Ministra Środowiska z 25 marca 2016 r. W odpowiedzi (z 23 lipca 2018 r.) RDLP podał, że „aneks” jest nadal obowiązujący z wykorzystaniem tylko w zakresie niezbędnym do zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, do czasu opracowania nowego aneksu. Ponadto „potwierdzono konieczność opracowania nowego aneksu do PUL dla Nadleśnictwa Białowieża, który zastąpi aneks zaskarżony przez Komisję Europejską”. Jednocześnie zobowiązano Nadleśnictwo do niezwłocznego przygotowania wniosku o aneks do PUL. Dodatkowo Dyrektor Generalny LP pismem z 6 sierpnia 2018 r. (w związku z poleceniem Ministra Środowiska z 27 lipca 2018 r.) polecił RDLP niezwłoczne przygotowanie aneksów do PUL dla nadleśnictw Białowieża, Browsk i Hajnówka, wskazując że istnieje pilna potrzeba przywrócenia bezpieczeństwa wzdłuż dróg publicznych i udostępnionych dla ruchu, dojazdów pożarowych oraz wykorzystywanych przez społeczeństwo obiektów turystycznych. Wskazał że: *jako wyznacznik dla określenia rozmiaru zadań przyjętych w aneksach należy przyjąć w stopniu pełnym realizację zadań ochronnych dla przedmiotów ochrony sieci Natura 2000 przyjętych w PZO.*

(akta kontroli str. 55-63)

W związku z tym Nadleśnictwo (31 sierpnia 2018 r.) przesłało informacje do aktualizacji aneksu do PUL z 25 marca 2016 r., zmniejszające etat cięć z 188.000 m³ do 169.807 m³ grubizny netto (o 18.193 m³), w tym użytków rębnych – 35.820 m³ (zwiększenie o 34.600 m³) i użytków przedrębnych – 133.987 m³ (zmniejszenie o 52.793 m³). Wskazano, że wnioskowana aktualizacja uwzględnia: 1/ pozyskanie drewna, które zostało już zrealizowane w oparciu o obowiązujący PUL oraz aneks do PUL, 2/ potrzebę realizacji działań ochronnych przyjętych w PZO, na siedlisku grądu subkontynentalnego (9170), w drzewostanach do 100 lat, 3/ wykonanie obowiązkowych zabiegów hodowlano-ochronnych zaplanowanych w obowiązującym PUL, w drzewostanach do 100 lat, poza strefą referencyjną, 4/ wykonanie rębni sanitarnych, w celu jak najszybszego przywrócenia właściwego składu gatunkowego siedliskom zniekształconym wskutek gradacji komika drukarza wraz z odnowieniem powierzchni na siedlisku grądu subkontynentalnego (9170) w drzewostanach do 100 lat, 5/ zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i pożarowego przy drogach publicznych i udostępnionych dla ruchu, obiektach turystycznych oraz przy dojazdach pożarowych, co wynika z obowiązku realizacji „Planu zabezpieczenia przeciwpożarowego Puszczy Białowieskiej”, wprowadzonego zarządzeniem nr 25/2018 Dyrektora RDLP z 14 maja 2018 r. W odpowiedzi (z 6 września 2018 r.) RDLP wskazała na nieprawidłowości w przygotowaniu wniosku o zmianę PUL, z prośbą o ich usunięcie. Nadleśnictwo 10 września 2018 r. przesłało poprawiony wniosek o dokonanie aktualizacji aneksu do PUL wraz z wymaganymi załącznikami.

Przedmiotowy wniosek o aneks PUL nie był procedowany, ponieważ Dyrektor RDLP 8 października 2018 r.¹⁴ poinformował Nadleśniczego o wstrzymaniu procedury opracowania aneksów PUL, w związku z wnioskami i rekomendacjami sformułowanymi podczas spotkania podsumowującego z ekspertami Misji kontrolnej IUCN / UNESCO¹⁵ oraz stwierdzonymi rozbieżnościami pomiędzy założeniami przyjętymi do sporządzenia aneksów a zobowiązaniami

¹⁴ Pismo DG.720.18.2018, ZG.60005.19.2018, skierowane za pośrednictwem Dyrektora Generalnego LP do Ministerstwa Środowiska przekazane do wiadomości m.in. Nadleśnictwu.

¹⁵ Misja odbyła się od 24 do 30 września, a spotkanie podsumowujące 1 października 2018 r.

wynikającymi z wniosku renomacyjnego w sprawie wpisu Puszczy Białowieskiej na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Dyrektor RDLP podniósł, że celem sporządzenia aneksów miało być przede wszystkim umożliwienie jednostkom realizacji działań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego (w tym pożarowego) wzdłuż dróg publicznych i szlaków udostępnionych dla ruchu turystycznego oraz działań ochronnych zawartych w PZO. Wynikające z tych założeń prace zostały zaplanowane m.in. w drzewostanach objętych strefą ochrony częściowej 2, która – zgodnie z przyjętymi zasadami ochrony i zarządzania OŚD – obejmuje ekosystemy leśne wyłączone z praktyki leśnej. Mając na uwadze rekomendacje ekspertów, RDLP podjęła decyzję o: *nieujmowaniu w dokumentacji aneksów miąższości drewna przewidzianej do pozyskania w strefie ochrony częściowej 2 [...] zarówno masy drewna przewidzianej do pozyskania w ramach działań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego, jak również w ramach realizacji zadań wynikających z PZO. Drzewa niebezpieczne dla strefach UNESCO: 1 i 2, stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego będą ścinane i pozostawiane na gruncie, ewentualnie okrzeseane gałęzie i pnie przemieszczane w głąb lasu, poza pas drogowy (30 m).* RDLP poinformowała, że: *jednoznaczne stanowisko ekspertów IUCN / UNESCO, tj. nieprowadzenie jakichkolwiek działań z zakresu gospodarki leśnej w strefie 2, spowoduje, że niektóre działania ujęte w PZO, a także w PUL-ach nie zostaną wykonane.*

Dyrektor RDLP, pismem z 18 października 2018 r.¹⁶, nakazał przygotowanie nowych wniosków o aneks PUL, uwzględniających wskazania określone w pismach Ministerstwa Środowiska (Głównego Konserwatora Przyrody) z 4 i 10 października 2018 r., którymi m.in. poinformowano, że podejmując prace związane z przygotowaniem aneksu PUL lub planowanie przedsięwzięć w OŚD powinna być dokonywana ocena oddziaływania na *Nadzwyczajną Uniwersalną Wartość Transgranicznego Obiektu Światowego Dziedzictwa UNESCO Białowieża Forest.*

W trakcie spotkania przedstawicieli RDLP i Nadleśnictwa (22 października 2018 r.) dotyczącego prac nad aneksami PUL postanowiono nie ujmować w aneksach: [a] wydzieleń objętych strefami UNESCO (strefa ochrony ścisła, strefy ochrony częściowej 1 i 2), [b] drzewostanów ponad 100-letnich (i innych wyłączonych z eksploatacji wg PUL), przy czym zastrzeżono, że: *drzewostany ponad 100-letnie przyjmuje się zgodnie ze stanem na dzień sporządzenia aneksów*, [c] działań z PZO zaplanowanych na powierzchniach, które zlokalizowane są w strefach UNESCO (strefa ochrony ścisła, strefy ochrony częściowej 1 i 2), [d] drzewostanów referencyjnych (*decyzja nr 52¹⁷*), z wyjątkiem wydzieleń, dla których w PZO określono działania ochronne, [e] rezerwatów przyrody. Aneksy miały natomiast uwzględnić działania: [a] z zakresu bezpieczeństwa publicznego oraz p.poż. w buforze o szerokości 50 m (od krawędzi drogi) po obu stronach dróg publicznych, dojazdów pożarowych, dróg leśnych udostępnionych dla ruchu, w tym ruchu turystycznego, [b] wynikające z PZO (poza strefą ochrony ścisłej oraz ochrony częściowej 1 i 2 UNESCO), [c] planowane w PUL, zlokalizowane poza Obszarem Natura 2000 (leśnictwo Lewkowo).

W związku z tymi założeniami Nadleśnictwo (7 listopada 2018 r.) przesłało wniosek o zmianę aneksu do PUL z 25 marca 2016 r., zmniejszający etat cięć z 188.000 m³ do 116.291 m³ grubizny netto (o 71.709 m³), w tym użytków rębnych – 6.016 m³ (zwiększenie o 4.796 m³) i użytków przedrębnych – 110.275 m³ (zmniejszenie o 76.505 m³). W dalszych etapach prac, jak wyjaśnił Nadleśniczy, „*zmianie uległa możliwość wykonania poszczególnych zabiegów hodowlanych*”.

Pismem z 9 marca 2021 r. MKiŚ zatwierdził aneks do PUL 2012–2021 w części dotyczącej: 1/ powierzchni łącznej lasów i gruntów przeznaczonych do zalesienia, wg stanu na 1 stycznia 2019 r. – po zmianie 12.585,31 ha (zwiększenie o 0,01 ha), etatu miąższościowego użytków głównych (rębnych i przedrębnych) – po zmianie 108.814 m³ grubizny drewna netto (zmniejszenie o 79.186 m³), 3/ projektowanej powierzchni zalesień i odnowień – po zmianie

¹⁶ Pismo ZS.60005.21.2018, powołujące się na pismo DGLP z 12 października 2018 r. (ZP722.5.8.2018), którym przekazano pisma Ministerstwa Środowiska (Głównego Konserwatora Przyrody) z 4 października 2018 r. (DOP-WPN-083.52018) i z 10 października 2018 r. (DOP-WPN-083.52018).

¹⁷ Decyzja obowiązująca do 31 grudnia 2021 r., ustalająca w nadleśnictwach Białowieża i Browsk m.in. obszary referencyjne, tj. nieobjmujące rezerwatów, na których gospodarka leśna z uwzględnieniem obowiązujących PUL miała być prowadzona pod kątem maksymalizacji efektu kształtowania się różnorodności biologicznej, praktycznie wyłącznie w następstwie procesów naturalnych.

25,60 ha (zmniejszenie o 3,03 m³), 4/ projektowanej powierzchni pielęgnowania lasu – po zmianie 1.236,03 ha (zmniejszenie o 1.668,96 ha). W zatwierdzonym aneksie przyjęto niższy etat niż w złożonym wniosku Nadleśnictwa.

Nadleśniczy wyjaśnił, że: w dalszych etapach prac nad wnioskiem Nadleśnictwa Białowieża o aneks do PUL na lata 2012–2021 przez wykonawcę dokumentu, zmianie uległa możliwość wykonania poszczególnych zabiegów hodowlanych. Ostateczny etat grubizny netto w zatwierdzającym aneks piśmie wyniósł 108.814 m³ i był aktualizowany przez nadleśnictwo tabelami przesłanymi do RDLP w Białymstoku. (akta kontroli str. 295-325)

W Planie działań ochronnych z zakresu ochrony przyrody (stanowiącym uzupełnienie do Programu Ochrony Przyrody Nadleśnictwa na lata 2012–2021) m.in. zapisano, że przy realizacji prac leśnych:

- w zakresie zadań dotyczących ochrony roślin i zwierząt z Załącznika I i II dyrektywy siedliskowej i ptasiej oraz zadań dotyczących siedlisk przyrodniczych chronionych w obszarze Natura 2000 Puszcza Białowieża należy stosować wytyczne zawarte w PZO¹⁸ (którego zapisy uwzględniono w aneksie PUL), przy czym działania powinny uwzględniać wartość nadrzędną, czyli bezpieczeństwo publiczne i pożarowe,
- w celu zachowania właściwego stanu środowiska przyrodniczego, w trakcie prac szczególną uwagę należy zwracać m.in. na: wykonywanie zabiegów gospodarczych poza okresem lęgowym ptaków (o ile nie zagraża to bezpieczeństwu publicznemu lub pożarowemu), unikanie niszczenia runa i ściółki leśnej m.in. poprzez wykonywanie zrywki zimą (przy pokrywie śnieżnej) lub przy użyciu urządzeń zabezpieczających, w przypadku stwierdzenia gatunku chronionego w miejscu objętym zaplanowanym zabiegiem gospodarczym (a zabieg będzie mógł negatywnie oddziaływać na gatunek) – zaleca się odstąpienie od jego wykonania,
- należy przestrzegać wytycznych zawartych w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 18 października 2017 r. w sprawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej¹⁹. (akta kontroli str. 62-294)

1.4. Pismem z 14 lutego 2019 r. Dyrektor RDLP poinformował Nadleśnictwo o rozpoczęciu przez RDLP postępowania dotyczącego Planu urządzenia lasu Nadleśnictwa Białowieża na lata 2022–2031 (dalej: PUL 2022–2031), zobowiązując Nadleśniczego do sporządzenia (do 6 maja 2019 r.) referatu dotyczącego uzgodnienia podstawowych założeń do sporządzenia projektu tego planu wraz z prognozą oddziaływania na środowisko. Przedmiotowy referat Nadleśniczy przesłał 6 maja 2019 r. Następnie 9 grudnia 2019 r. i 25 lutego 2020 r. odbyło się pierwsze i drugie posiedzenie Komisji Założeń Planu. Protokołem zdawczo-odbiorczym z 4 sierpnia 2020 r. Nadleśnictwo przekazało Biuru Urządzenia Lasu i Gospodarki Leśnej (dalej: BULiGL) materiały do opracowania nowego PUL. Następnie, od sierpnia 2020 r. do września 2021 r., wykonywane były opisy taksacyjne oraz odbierane prace terenowe. W umowie między RDLP a BULiGL z 3 sierpnia 2020 r. na opracowanie projektu PUL 2022–2031 termin odbioru końcowego ustalono na 30 czerwca 2022 r. (akta kontroli str. 326-532)

W związku z brakiem PUL na lata 2022–2031, Dyrektor RDLP – pismem z 22 grudnia 2021 r. – ustalili wykaz zadań rzeczowych, jakie mogą być realizowane po 1 stycznia 2022 r. (do czasu przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektu PUL). Zadania te

¹⁸ W szczególności, w obszarze drzewostanów przewidzianych do prac hodowlano-odnowieniowych dla znanych stanowisk zwierząt i roślin z tej grupy należy prowadzić działania, tak by nie zniszczyć, uszkodzić czy pogorszyć stanu stanowisk i siedlisk tych organizmów. Ponieważ dla znacznej części tych gatunków nie są dostępne szczegółowe lokalizacje, podczas wykonywania zabiegów gospodarczych należy postępować, tak by ograniczyć prawdopodobieństwo zniszczenia stanowisk czy siedlisk tych gatunków. Np. zalecono w stosunku do: [a] chrząszczy saproksylicznych (pachnica dębowa, bogatek wspaniały, zgniótek cynobrowy, ponurek Schneidera, średzinka, rozmiarz kolwieski, konarek tajgowy i zglębek bruzdkowany) – pozostawianie drzew z widocznymi próchnowiskami i dziuplami z wyłączeniem sytuacji zagrażających bezpieczeństwu publicznemu i pożarowemu, zapewnienie stałej obecności drzew martwych i zamierających o odpowiednich parametrach (gatunek, pierśnica) w miejscach potencjalnych siedlisk gatunku z wyłączeniem sytuacji zagrażających bezpieczeństwu publicznemu i pożarowemu; [b] ptaków gnieźdzących się w dziuplach (dzięcioły, włochatka, sóweczka, siniak i inne) – pozostawienie podczas wykonywania zabiegów wszystkich drzew dziuplastych, z dziuplami wykutymi i naturalnymi; [c] dzięcioła zielonosiwego – zalecenia jak dla dziuplaków, ponadto pozostawienie podczas wykonywania zabiegów 2–3 osik w wieku ponad 50 lat, na 1 ha lasu do naturalnej śmierci.

¹⁹ Dz.U. z 2017 r. poz. 2408. Rozporządzenie zwane dalej rozporządzeniem w sprawie dobrej praktyki gospodarki leśnej.

wynikały z wymogu realizacji zadań określonych w PZO, co zostało potwierdzone pismem RDOŚ z 20 grudnia 2021 r. Dotyczyły one 7,94 ha obszarów grądu subkontynentalnego w wydzieleniach o powierzchni 11,36 ha. (akta kontroli str. 1186-1188)

1.5. Jednym z zagadnień, wpływających na kształt planu urządzenia lasu, które – jak podał Nadleśniczy – wskazywał podczas założeń do aneksu oraz nowego planu była kwestia ochrony przyrody. Projektując działania z zakresu gospodarki leśnej w szczególności sposób uwzględniono potrzebę ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków, których ochrona wynika z przepisów ustawy o ochronie przyrody. Szczególną uwagę zwrócono na przeniesienie ustaleń związanych z ochroną siedlisk i gatunków w ramach obszarów Natura 2000 do aneksu i nowego planu urządzenia lasu. W szczególności dotyczy to podstawowych dokumentów regulujących ochronę obszarów Natura 2000, jakimi są plany zadań ochronnych (PZO). W prognozie oddziaływania na środowisko wykazano, że aneks do PUL nie wpłynie negatywnie na środowisko, w tym również na przedmioty ochrony obszaru Natura 2000 oraz na wyjątkową uniwersalną wartość Obiektu Światowego Dziedzictwa UNESCO Puszcza Białowieża. Nadleśnictwo Białowieża uwagi do dokumentacji projektu aneksu do PUL wraz z prognozą oddziaływania na środowisko przesłało do Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku w formie elektronicznej w dniu 12 kwietnia 2019 r. (akta kontroli str. 533-548)

1.6. W okresie objętym kontrolą (II półrocze 2018 r. – III kwartał 2021 r.) Nadleśniczy nie formułował uwag do zapadających na wyższym szczeblu decyzji, zaleceń i zarządzeń dotyczących gospodarki leśnej na terenie Nadleśnictwa. (akta kontroli str. 13-54)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

Nadleśnictwo brało czynny udział w opracowywaniu dokumentów regulujących zasady prowadzenia gospodarki leśnej. Udostępniono niezbędne dane do aneksu PUL 2012–2021, projektu PUL 2022–2031 oraz uczestniczo w opracowaniu tych dokumentów w zakresie określonym przez RDLP. W aneksie PUL uwzględniono wymogi dyrektyw siedliskowej i ptasiej. Jednak przedłużające się nad nim prace, spowodowane zmianami jego założeń, wynikłych z wyroku TSUE z 17 kwietnia 2018 r. i z ustaleń Misji kontrolnej IUCN / UNESCO oraz zatwierdzenie aneksu przez MKiŚ dopiero 9 marca 2021 r. – w połączeniu z brakiem możliwości prowadzenia prac w okresie lęgowym ptaków – ograniczyły możliwość realizacji czynności przewidzianych w tym aneksie do ostatniego kwartału 2021 roku.

OBSZAR

2. Prowadzenie gospodarki leśnej w Puszczy Białowieżskiej

Opis stanu
faktycznego

2.1. Gospodarka leśna na terenie Nadleśnictwa uwzględniała ograniczenia z zakresu ochrony przyrody określone w dyrektywie siedliskowej i ptasiej, na podstawie których ustanowiony został obszar N2000 Puszcza Białowieża. Obszar ten w Nadleśnictwie wyznaczony został na całej jego powierzchni (12.587,42 ha). Według ustaleń, po uwzględnieniu powierzchni, na których wyłączono lub ograniczono prowadzenie gospodarki leśnej, tj. 12.161,45 ha (w tym 4.573,14 ha obszarów Natura 2000 z drzewostanami ponad 100-letnimi, 10.566,08 ha stref I i II częściowej ochrony UNESCO i 4.137,3 ha powierzchni referencyjnej, które to obszary częściowo pokrywały się) Nadleśnictwo nie mogło takiej gospodarki prowadzić na 96,6% swojej powierzchni.

W związku z nakładaniem się różnych reżimów ochronnych w Nadleśnictwie występują wydzielenia znajdujące się w strefie ochrony częściowej II UNESCO, które wyłączono spod zabiegów gospodarki leśnej, natomiast wg PZO dla obszaru Natura 2000 może być tam prowadzona gospodarka leśna. Dotyczyło to:

- 18 wydzieleń grądu subkontynentalnego (o powierzchni 103,42 ha), w przypadku których w PZO przewidziano działanie ochronne nr 9, polegające na dostosowaniu składu gatunkowego drzewostanu do składu zgodnego z siedliskiem przyrodniczym w drzewostanach z dominacją osiki, brzozy, sosny i rzadziej świerka,

- wydzielenia 249D-j (o powierzchni 3,99 ha), w przypadku którego w PZO przewidziano działania ochronne nr 19, polegające na cięciach ograniczających ocienienie dna lasu.

Działania te nie mogły być jednak realizowane ze względu na położenie wydzieli w strefie ochrony częściowej II UNESCO. (akta kontroli str. 295-325, 549, 1189-1190)

Nadleśniczy wyjaśnił, że: *dyrektywy UE są tylko jednym z aktów normatywnych, zgodnie z którymi Nadleśnictwo prowadzi gospodarkę leśną. Oprócz powyższych stosuje się szereg przepisów takich jak np. ustawa o lasach, ustawa o ochronie przyrody, ustawa prawo ochrony środowiska, ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Cały teren Nadleśnictwa Białowieża znajduje się w obszarze Natura 2000 Puszcza Białowieża. Prowadząc działania gospodarcze, w szczególności sposób uwzględniono potrzebę ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków, których ochrona wynika z przepisów ustawy o ochronie przyrody, implementujących postanowienia dyrektywy ptasiej i siedliskowej. Podczas prowadzenia gospodarki leśnej, od dnia wejścia w życie, tj. od 2015 r. uwzględniano plan zadań ochronnych (PZO), który w szczególności reguluje ochronę obszarów Natura 2000. Na chwilę obecną Nadleśnictwo Białowieża nie ma możliwości stwierdzenia wpływu dyrektywy ptasiej i siedliskowej na prowadzenie gospodarki leśnej, gdyż nie była wykonywana żadna ocena w tym kierunku.* (akta kontroli str. 533-548)

2.2. W latach 2012–2021 (III kwartał) Nadleśnictwo pozyskało 104.493,89 m³ grubizny netto (55,58% miąższości ustalonej w aneksie do PUL z 23 marca 2016 r. i 96,03% miąższości ustalonej w aneksie do PUL z 9 marca 2021 r.), w tym w ramach:

- cięć rębnych uzyskano 1.228,42 m³ (co stanowiło 1,2% drewna pozyskanego i 99,95% drewna przewidzianego do pozyskania w ten sposób w okresie obowiązywania PUL 2012–2021), z tego 299,67 m³ (24,4% pozyskania rębnego) jako użytki przygodne,
- cięć przedrębnych uzyskano 103.265,47 m³ (co stanowiło 98,8% drewna pozyskanego i 95,99% drewna przewidzianego do pozyskania w ten sposób w PUL 2012–2021), w tym: 990,7 m³ w rezultacie czyszczeń, 24.010,6 m³ – trzebieży, a pozostałe 78.264,12 m³ jako użytki przygodne (odpowiednio 1%, 23,3% i 75,7% pozyskania przedrębного).

W wartościach tych zawierał się posusz iglasty zasiedlony, który pozyskano w ilości 75.936,6 m³, co stanowiło 72,7% ogólnego pozyskania (udział ten był zatem blisko czterokrotnie większy niż w trakcie realizacji PUL 2001–2011), w tym: 459,75 m³ mieściło się w użytkach rębnych (37,4% tych użytków) i 75.476,9 m³ w użytkach przedrębnych (73,1% tych użytków).

Nadleśnictwo w latach 2012–2021 zrealizowało także zadania z zakresu hodowli lasu gospodarki łowieckiej oraz melioracji agrotechnicznych. I tak:

1. W ramach realizacji zadań hodowlanych:

- pielęgnację gleby przeprowadzono na 85,16 ha (133,1% planu – 63,97 ha), pielęgnację upraw na 42,08 ha (111,3% planu – 37,8 ha), a pielęgnację młodników na 261,84 ha (99,7% planu – 262,55 ha),
- na powierzchni 3,44 ha (100% planu) wykonano odnowienia przy rębniach złożonych, na kolejnych 27,81 ha (201,7% planu – 13,79 ha) wykonano odnowienia zrębów, na powierzchni 8,5 ha dolesiono luki i przerzedzenia (plan w tym zakresie zakładał 4,96 ha), a na powierzchni 6,91 ha (202,6% planu – 3,41 ha) wykonano poprawki i uzupełnienia.

Wyższe wykonanie zadań hodowlanych, jak wyjaśnił Nadleśniczy, wynikało z odnowienia w latach 2019–2021 powierzchni w strefie referencyjnej (na podstawie uzyskanych zgód) oraz uznania odnowień naturalnych.

2. Melioracjami agrotechnicznymi objęto 31,7 ha (155% planu – 20,43 ha).

3. W sezonach łowieckich 2012/2013 – 2020/2021 systematycznie dokarmiano i monitorowano populacje poszczególnych gatunków, a także przeprowadzano zaplanowane odstrzały zwierzyny leśnej. W okresie tym pozyskano m.in.: 589 jeleni (roczne plany łowieckie zakładały 706 osobników, tj. 83,4% planu), 77 saren (89,5% planu – 86 osobników), 853 dziki (76,2% planu – 1.120 osobników) oraz 226 lisów (57,4% planu – 394 osobników). (akta kontroli str. 550-596, 1196-1228)

Nadleśnictwo realizowało obowiązek ponownego wprowadzenia roślinności leśnej (upraw leśnych) w lasach, w okresie pięciu lat od usunięcia drzewostanu, zgodnie z art. 13 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach²⁰, co potwierdziło badanie kontrolne przeprowadzone na trzech losowo wybranych terenach, na których w latach 2015 i 2017 wykonano rębnie sanitarne (PTP). Badaniem kontrolnym objęto:

- powierzchnię 0,76 ha (01-02-1-01-500D-b-99, Lśw, skład gatunkowy: Db 50–60%; Św 20–30%; Lp+KI 20–30% oraz Gb, Os, Brzb, 10–20 samosiewu), odnowiono w 2018 r. 7Db.s i 3Lp,
- powierzchnię 0,77 ha (01-02-1-01-500D-b-01, Lśw, skład gatunkowy: Db 50–60%; Św 20–30%; Lp+KI 20–30%, Gb, Os, Brzb, 10–20% z samosiewu) odnowiono w 2018 r. 6Db.s i 4Lp,
- powierzchnię 0,90 ha (01-02-1-01-528D-l-00, Lśw, skład gatunkowy: Db 50–70%; So 30–40%; Lp, Św 5–10% (Gb, Brz, Os 10–20% z samosiewu) odnowiono w 2019 r. Db.s.

(akta kontroli str. 597-632)

Nadleśnictwo 21 listopada 2021 r. otrzymało – za pośrednictwem Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej – postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z 8 listopada 2021 r. (sygnatura akt IV C 264/18) w sprawie zabezpieczenia roszczeń Stowarzyszenia Pracowni na rzecz Wszystkich Istot, którym Sąd zakazał Nadleśnictwu m.in. podejmowania w przyszłości wycinki drzew (pozyskania drewna): na siedliskach 91DO – bory i lasy bagienne i 91EO – łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe; we wszystkich drzewostanach z gatunkiem w składzie co najmniej 10% w wieku 100 lat i więcej na siedlisku grądu subkontynentalnego; we wszystkich drzewostanach z gatunkiem w składzie co najmniej 10% w wieku 100 lat i więcej; w III strefie UNESCO (oznaczonej w dokumencie nominacyjnym OŚD jako „*Partial protection II*”); na siedliskach dzięciola białogrzbietego, dzięciola trójpalczastego, sóweczki, włośchatki i siedliskach chrząszczy saproksylicznych, z wyjątkiem drzew w odległości 50 metrów od dróg leśnych i szlaków turystycznych zagrażających bezpośrednio bezpieczeństwu publicznemu rozumianemu jako zagrożenie bezpieczeństwa wielu osób. Prokuratura Generalna zwróciła się do Nadleśniczego o przedstawienie okoliczności i argumentów wskazujących na wadliwość postanowienia o zabezpieczeniu, w związku z przygotowaniem zażalenia na to postanowienie.

W odpowiedzi Nadleśniczy stwierdził, że: *żądania są bezpodstawne, gdyż nadleśnictwo nie prowadzi w podanych lokalizacjach prac związanych z pozyskaniem drewna. Zawarte w postanowieniu zapisy są przestrzegane przez Nadleśnictwo na wszystkich etapach prowadzonych zabiegów gospodarczych (planowanie i realizacja) i wynikają z obowiązujących dokumentów, przepisów i procedur, m.in. PZO. Nadleśnictwo w III strefie UNESCO nie prowadzi zabiegów gospodarczych, których efektem może być pozyskanie drewna. Na chwilę obecną żadne przepisy nie zabraniają usuwania drzew niebezpiecznych, zagrażających bezpieczeństwu publicznemu.* (akta kontroli str. 633-639)

2.3. W latach 2018–2021 (III kwartał) Nadleśnictwo wykonanie zadań z zakresu gospodarki leśnej zlecało podmiotom zewnętrznym. Zawarto w tym okresie 12 umów na ogółem 4.310,6 tys. zł, w tym: pięć w 2018 r. na 1.008,8 tys. zł, dwie w 2019 r. na 1.094,6 tys. zł, trzy w 2020 r. na 1.200,8 tys. zł i dwie w 2021 r. na 1.006,5 tys. zł.

Badanie kontrolne realizacji dwóch umów w latach 2020 i 2021 wykazało, że Nadleśnictwo nadzorowało wykonanie zleconych zadań zgodnie z warunkami określonymi w umowach z wykonawcami (Zakładami Usług Leśnych). Wszystkie prace zrealizowano w wyznaczonym terminie oraz w sposób prawidłowy. Roboty dotyczące wycinki drzew niebezpiecznych przeprowadzano pod stałym nadzorem leśniczych. (akta kontroli str. 640-705)

2.4. W okresie objętym kontrolą w Nadleśnictwie realizowano działania związane z usuwaniem nadmiernej ilości martwego drewna (w tym świerkowego), powodującej zagrożenie bezpieczeństwa publicznego i pożarowego, w szczególności przy drogach publicznych i udostępnionych dla ruchu, szlakach i obiektach turystycznych oraz dojazdach pożarowych. Zapewnienie bezpieczeństwa pożarowego wynikało z obowiązku realizacji Planu

²⁰ Dz. U. z 2021 r. poz. 1275, ze zm.

zabezpieczenia przeciwpożarowego Puszczy Białowieskiej (wprowadzonego zarządzeniem Nr 25/2018 RDLP z 14 maja 2018 r.). Zgodnie z obowiązującym w Nadleśnictwie zarządzeniem Nr 36/18²¹, leśniczowie (lub osoby zastępujące): 1/ typowali drzewa na podstawie widocznych symptomów, wskazujących na niestabilność bądź uszkodzenia drzew, 2/ obejmnawali przeglądami (bieżącymi i okresowymi, dwukrotnie w ciągu roku) tereny wzdłuż publicznych szlaków komunikacyjnych, szlaków turystycznych, miejsc wypoczynku, parkingi i inne miejsca postoju oraz zwiększonego ryzyka, 3/ sporządzali protokoły z przeglądów.

Zasadność wyznaczania drzew zagrażających bezpieczeństwu publicznemu podlegała opiniowaniu przez doraźny Zespół doradczy do oceny zagrożenia publicznego przez drzewa martwe i osłabione na terenie nadleśnictw: Białowieża Browski i Hajnówka, powołany decyzją nr 74 Dyrektora RDLP z dnia 2 sierpnia 2017 r.²² Na 15 wniosków Nadleśniczego, Zespół doradczy – stosownie do § 2 pkt 1–3 decyzji nr 74 – wydał dziewięć *opinii dotyczących bezpieczeństwa publicznego wybranych oddziałów leśnych Nadleśnictwa Białowieża*, które dotyczyły okresu objętego kontrolą²³.

Łącznie (od lipca 2018 r. do września 2021 r.) wnioskowano o wycięcie 32.995 drzew zagrażających bezpieczeństwu publicznemu (stanowiących zagrożenie dla zdrowia lub życia ludzi oraz mienia, wzdłuż publicznych szlaków komunikacyjnych, dojazdów pożarowych, szlaków turystycznych i dróg udostępnionych dla ruchu turystycznego, obiektów turystycznych, obiektów nadleśnictwa i innych własności). Wycięto zaś w tym okresie 36.096 szt. Nadleśniczy wyjaśnił, że: *obydwu tych wartości nie należy jednak rozpatrywać w ścisłej zależności pomiędzy sobą, gdyż w ww. okresie wycinane były również drzewa, zagrażające bezpieczeństwu publicznemu, wyznaczone przed 1 lipca 2018 r. W danym okresie można jedynie stwierdzić jaki jest bilans tzn. czy więcej drzew wycięto albo czy więcej drzew wyznaczono. W tym zaś wypadku można stwierdzić, że wycięto 3.101 szt. drzew więcej niż wyznaczono. Należy zaznaczyć, że drzewa zagrażające bezpieczeństwu publicznemu wycinane są sukcesywnie, po wydaniu opinii przez doraźny Zespół doradczy, z uwzględnieniem potrzeb i priorytetu bezpieczeństwa na gruncie. Przeprowadzenie kolejnej lustracji przez Zespół i wydanie opinii nie jest uzależnione od wycięcia drzew ocenianych przy poprzedniej lustracji.* (akta kontroli str. 302-313, 706-757)

Analiza pięciu wniosków o wycięcie 9.866 drzew zagrażających bezpieczeństwu publicznemu, których oceny zagrożenia dokonał Zespół doradczy (wydając stosowne opinie), wykazała, że:

- wnioski Nadleśnictwa (sporządzone na podstawie protokołów z poszczególnych leśnictw i załączonej dokumentacji fotograficznej) o przeprowadzenie lustracji terenowej powierzchni, na których prowadzone będą prace z tytułu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, zawierały adresy leśne oraz liczbę drzew zagrażających bezpieczeństwu,
- w opiniach zawarto zestawienia tabelaryczne z wyszczególnieniem oddziałów leśnych poddanych lustracji terenowej (nr oddziału, leśnictwo, miejsce przy którym zlokalizowany był poddany lustracji teren, np. droga / szlak, linia energetyczna, rezerwat przyrody, ogrodzenie BPN),
- 7.954 szt. wycięto po uzyskaniu opinii (poprzedzonej lustracją terenową) Zespołu doradczego,
- 127 szt. wycięto (za zgodą Nadleśniczego, zgodnie z procedurą, w przypadkach gdy istniała potrzeba niezwłocznego usunięcia bezpośredniego zagrożenia dla zdrowia lub życia ludzi oraz mienia) przed uzyskaniem opinii Zespołu doradczego,

²¹ Zarządzenie Nadleśniczego Nadleśnictwa Białowieża z dnia 31 lipca 2018 r. w sprawie przeglądu drzew pod kątem zagrożenia dla zdrowia lub życia ludzi oraz mienia, wzdłuż publicznych szlaków komunikacyjnych i innych miejscach zwiększonego ryzyka oraz przeglądu stanu technicznego turystycznej i edukacyjnej infrastruktury leśnej (znak spr.: ZG.715.16.2018).

²² Decyzja nr 74 Dyrektora Regionalnego Lasów Państwowych w Białymstoku znak: DR.0610.115.2017 z dnia 2 sierpnia 2017 r. w sprawie powołania doraźnego Zespołu doradczy do oceny zagrożenia bezpieczeństwa publicznego przez drzewa martwe i osłabione na terenie nadleśnictw: Białowieża, Browski i Hajnówka, zwana dalej *decyzją nr 74 Dyrektora RDLP*, zmieniana decyzjami: nr 79 z 9 sierpnia 2017 r. i nr 88 z 14 września 2017 r.

²³ Opinie z: 9 sierpnia 2018 r. (na wniosek z 25 lipca 2018 r.), 27 listopada 2018 r. (na wniosek z 30 października 2018 r.), 15 kwietnia 2019 r. (na wnioski z 19 marca i 2 kwietnia 2019 r.), 18 października 2019 r. (na wnioski z 20 i 25 września oraz 9 października 2019 r.), 14 lutego 2020 r. (na wnioski z 30 stycznia i 3 lutego 2020 r.), 21 maja 2020 r. (na wniosek z 27 kwietnia 2020 r.), 18 listopada 2020 r. (na wnioski z 20 października i 10 listopada 2020 r.), 22 lutego 2021 r. (na wniosek z 5 lutego 2021 r.) i 30 września 2021 r. (na wnioski z 14 i 21 września 2021 r.).

- 1.785 szt. nie zostało wyciętych, z tego 1.018 szt. w związku z planowanymi pracami odnowieniowymi (zmiana lokalizacji powierzchni lub niewykonanie odnowień), 337 szt. w związku z planowanym udostępnieniem drogi dla ruchu turystycznego (nie udostępniono), 333 szt. zostały złamane i wyrócone wskutek silnych wiatrów lub podczas burzy. (akta kontroli str. 302-313, 758-809)

2.5. W sprawie porozumienia zawartego 4 lipca 1996 r. pomiędzy Ministrem Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Wojewodą Białostockim a Gminami Białowieża i Narewka (w obecności Dyrektora Generalnego LP), w którym rządowa zadeklarowała sprzedaż drewna opałowego i budowlanego w pierwszej kolejności mieszkańcom gmin z terenu Puszczy Białowieskiej, Nadleśniczy wyjaśnił, że: *w ramach prowadzonej gospodarki leśnej, zgodnie z obowiązującymi procedurami, w przypadku planowania sprzedaży drewna wyodrębnia pulę drewna detalicznego, która ma na celu przede wszystkim zaspokojenie potrzeb lokalnej społeczności. W 2018 r. na podstawie cennika detalicznego sprzedano lokalnym klientom 1.726,62 m³ drewna, z czego 1.715,13 m³ stanowiło drewno opałowe. W analizowanym okresie (II półrocze 2018 r. – III kwartał 2021 r.) Nadleśnictwo Białowieża, po wyroku TSUE C-441/17 nie prowadziło prac z zakresu pozyskania drewna i miało ograniczone możliwości sprzedaży drewna opałowego i budowlanego lokalnej społeczności. Podkreślić należy, że Porozumienie z 4 lipca 1996 r. zostało zawarte w innych realiach i obecnie, po zmianie zasad sprzedaży drewna nie może wpływać na ograniczenia konkurencyjności sprzedaży drewna przez Nadleśnictwo.* (akta kontroli str. 533-548)

2.6. W okresie objętym kontrolą w Nadleśnictwie nie odnotowano wpływu skarg lub wniosków związanych z przedmiotem kontroli NIK, w tym dotyczących gospodarki leśnej.

W 2021 r. DGLP przeprowadziła kompleksową kontrolę Nadleśnictwa (obejmującą okres od marca 2011 r. do 8 czerwca 2021 r.), jednak do zakończenia kontroli NIK Nadleśnictwo nie otrzymało wystąpienia pokontrolnego (protokół kontroli podpisany z datą 13 sierpnia 2021 r.). (akta kontroli str. 533-548, 810-1062)

2.7. W latach 2012–2018 Nadleśnictwo sprzedało 104,1 tys. m³ drewna (w poszczególnych latach od 9,6 tys. m³ w 2012 r. do 28,9 tys. m³ w 2017 r.), a przychody z tytułu jego sprzedaży wyniosły 17.963,1 tys. zł (w poszczególnych latach od 1.580,3 tys. zł w 2012 r. do 5.128,6 tys. zł w 2017 r.). W latach 2019–2021 (do 30 września), w związku z niepozyskiwaniem drewna, Nadleśnictwo nie osiągnęło przychodów ze sprzedaży tego surowca.

Nadleśnictwo w okresie objętym kontrolą ponosiło koszty związane z hodowlą lasu, ochroną lasu oraz ochroną przeciwpożarową, które w latach 2012–2021 (do 30 września) wyniosły 6.943,6 tys. zł, przy czym w latach 2012–2017 – 3.236,9 tys. zł, tj. 46,6% kosztów poniesionych w analizowanym okresie, a w latach 2018–2021 (do 30 września), w których Nadleśnictwo praktycznie nie uzyskiwało przychodów – 3.706,7 tys. zł, co stanowiło aż 54,4% kosztów poniesionych od 1 stycznia 2012 r. do 30 września 2021 r. (akta kontroli str. 543)

W związku ze zróżnicowaniem warunków prowadzenia gospodarki leśnej w latach 2012–2021 systematycznie rosły zaś otrzymywane przez Nadleśnictwo wyrównania niedoborów środków finansowych, wynoszące w kolejnych latach: 4.439,9 tys. zł, 4.544,6 tys. zł, 5.476,6 tys. zł, 6.578,9 tys. zł, 7.717,9 tys. zł, 7.226,7 tys. zł, 6.171,3 tys. zł, 7.416,7 tys. zł, 8.676,0 tys. zł i 7.057,6 tys. zł (do 31 października). (akta kontroli str. 1063)

2.8. W Nadleśnictwie dysponowano informacjami o ilości martwego drewna w Puszczy Białowieskiej, w tym na terenie swego działania. Były to w szczególności dane z:

- prezentacji pn. „*Martwe drewno w polskiej części Puszczy Białowieskiej. Ilość i struktura zasobów na podstawie pomiarów na naziemnych powierzchniach monitoringowych LIFE+ ForBioSensing PL w roku 2015*”, na I Konferencji Naukowej w Białowieży przeprowadzonej od 30 listopada do 2 grudnia 2016 r., według której ilości te wynosiły w Puszczy Białowieskiej – 69,7 m³/ha, rezerwach przyrody – 98,4 m³/ha, BPN – 84,5 m³/ha, a w lesie gospodarczym – 57,5 m³/ha,

- prezentacji (na konferencji z 16 lutego 2017 r.) wyników inwentaryzacji przyrodniczej w Puszczy Białowieskiej z 2016 roku, według których ilości te wynosiły w Puszczy Białowieskiej – 64,01 m³/ha, rezerwach przyrody – 81,85 m³/ha, BPN – 109,37 m³/ha, w Nadleśnictwie – 89,14 m³/ha,
- prezentacji (na konferencji z 22 listopada 2017 r.) wyników inwentaryzacji w Puszczy Białowieskiej pn. „Wstępne wyniki inwentaryzacji przyrodniczej dziedzictwa przyrodniczego Puszczy Białowieskiej”,
- aktualnej inwentaryzacji (w latach 2016–2017) na stałych powierzchniach badawczych (Instytutu Badawczego Leśnictwa), według których były to ilości: w lasach gospodarczych – 2.608.279 m³ (74 m³/ha), w Puszczy Białowieskiej – 5.293.982 m³ (94 m³/ha), rezerwach przyrody – 1.416.794 m³ (125 m³/ha), BPN (poza *Rezerwatem Ścisłym*) – 537.414 m³ (111 m³/ha), a w *Rezerwacie Ścisłym* BPN – 731.495 m³ (157 m³/ha).

Nadleśnictwo dysponowało również danymi o liczbie zasiedlonych świerków (z uwzględnieniem drzewostanów: do 100 lat, powyżej 100 lat i w rezerwach) i powierzchni uszkodzonej (na podstawie tzw. „dzienników trocinkarza”). Na koniec lat 2018–2020 na terenie Nadleśnictwa zinwentaryzowano odpowiednio 556.505, 572.578 i 576.402 świerków zasiedlonych, w tym:

- 245.107, 249.257 i 250.830 w drzewostanach do 100 lat,
- 237.971, 243.488 i 244.842 w drzewostanach powyżej 100 lat,
- 73.427, 79.503 i 80.730 w rezerwach.

Sukcesywnie zwiększały się powierzchnie uszkodzone, które obejmowały kolejno: 4.823,89 ha, 4.965,49 ha i 4.985,09 ha.

Nadleśniczy wyjaśnił, że: *nie wykonywano specjalistycznej ekspertyzy dotyczącej ilości drewna pozostawionego na terenie administrowanym przez nadleśnictwo oraz wyceny jego wartości. W ramach prac nad PUL na lata 2022–2031, BULIG realizuje zadanie całościowego oszacowania ilości drewna martwego w Nadleśnictwach Puszczy Białowieskiej.*

(akta kontroli str. 533-548, 1064-1169)

Stwierdzone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

OCENA CZĄSTKOWA

Prowadzona w okresie objętym kontrolą gospodarka leśna uwzględniała wymogi dyrektywy siedliskowej i ptasiej. Jednak obowiązujące na terenie Nadleśnictwa akty prawne regulujące jej prowadzenie w znacznym stopniu ją ograniczały. Ponadto nakładanie się różnych reżimów ochronnych spowodowało, że część działań ochronnych zapisanych w PZO nie mogła zostać zrealizowana. Wydzielenie, na których działania te miały być wykonane znajdowały się bowiem w strefie ochrony częściowej II UNESCO, wyłączonej z gospodarki leśnej. W latach 2018–2021 (III kwartał) zaprzestano pozyskiwania drewna. Spowodowane to było zatwierdzeniem przez Ministra: w 2016 r. – z naruszeniem prawa unijnego – aneksu do PUL 2012–2021 oraz dopiero 9 marca 2021 r. poprawionego aneksu, co przy ograniczeniach wynikających z ustalonych na terenie Nadleśnictwa form ochrony przyrody, skutkowało rozpoczęciem prac leśnych dopiero w październiku 2021 roku (po okresie lęgowym ptaków). Nie miało to jednak wpływu na realizację pozostałych przewidzianych do realizacji działań w zakresie gospodarki leśnej, w tym pielęgnacji i hodowli lasu.

W Nadleśnictwie nie dokonywano analiz wpływu ograniczeń wynikających z obowiązujących na jego terenie form ochrony przyrody (w tym dyrektyw siedliskowej i ptasiej) na gospodarkę leśną. Nie dokonywano też szacunków wartości drewna martwego zalegającego na jego terenie, w związku z tymi ograniczeniami.

3. Prowadzenie monitoringu gatunków i siedlisk, dla których wyznaczono obszar N2000

3.1. W okresie objętym kontrolą poszczególni leśniczowie w oparciu o prowadzone oględziny podległego terenu monitorowali i raportowali do Nadleśniczego zaobserwowane zmiany w środowisku przyrodniczym.

W ramach prowadzonego monitoringu przyrodniczego sporządzono:

- karty informacji przyrodniczej (413 kart w latach 2018–2021²⁴), odnotowując w nich formę ochrony przyrody, lokalizację, opis obserwacji i dołączając szkic miejsca występowania,
- karty kroniki obiektu chronionego: rezerwatów przyrody (odrębnie dla każdego z siedmiu rezerwatów) i stref ochrony,
- wykazy pomników przyrody,
- wykazy użytków ekologicznych na obszarze obrębów Białowieża i Zwierzyniec.

Nadleśnictwo w latach 2018–2021 nie otrzymywało wyników monitoringu przeprowadzonego przez RDOŚ lub Główny Inspektorat Ochrony Środowiska dotyczącego terenu Puszczy Białowieskiej. (akta kontroli str. 1170-1171)

3.2. Efektem badań monitoringowych prowadzonych na terenie Nadleśnictwa przez inne podmioty było utworzenie w 2018 r. dwóch, a w 2021 r. jednej strefy ochrony sóweczki *Glaucidium passerinum*. Ponadto w 2021 r., w wyniku kilkuletniego monitoringu prowadzonego przez pracowników Nadleśnictwa, potwierdzonego opinią ornitologa, zlikwidowana została jedna strefa ochrony orlika krzykliwego *Aquila pomarina*. (akta kontroli str. 1170-1171)

3.3. Nadleśnictwo na bieżąco wprowadzało do Systemu Informatycznego Lasów Państwowych (dalej: „SILP”) dane / informacje o zmianach w ewidencji gruntów dotyczące: [1] powierzchni lasów wg. pełniących funkcji²⁵ i [2] kategorii użytkowania²⁶, wielkości pozyskiwania drewna w [3] wymiarze powierzchniowym (w ha) i [4] miąższościom (w m³) oraz [5] powierzchni pielęgnowania wg. kategorii zabiegu²⁷, co umożliwiało monitorowanie skutków realizacji PUL zgodnie ze wskaźnikami²⁸ wskazanymi w Prognozie Oddziaływania na Środowisko PUL. Nie sporządzano natomiast jednolitej informacji czy raportu o stanie siedlisk przyrodniczych z terenu Nadleśnictwa. Dysponowano jednak danymi dotyczącymi ogółu czynników mających wpływ na stan siedlisk przyrodniczych. Informacje te dotyczyły:

- liczby i masy drzew zaatakowanych przez kornika drukarza (w II i III kwartale, tj. w okresie zwiększonej aktywności kornika, informacje ewidencjonowano co tydzień, z dokładnością do leśnictwa i oddziału, a w I i IV kwartale danego roku informacje ewidencjonowano w cyklu miesięcznym),
- uszkodzeń spowodowanych przez owady, ssaki, ptaki i wykonanych w związku z tym zabiegów ochronnych (dane zamieszczano w cyklu rocznym z dokładnością do leśnictwa i oddziału),
- występowania uszkodzeń spowodowanych przez czynniki abiotyczne i antropogeniczne oraz chorób drzew leśnych spowodowanych przez grzyby patogeniczne (dane zamieszczano w cyklu rocznym z dokładnością do leśnictwa i oddziału),
- szkód spowodowanych w drzewostanach przez zwierzynę (informacje te ujmowano w systemie w cyklu rocznym, z dokładnością do leśnictwa i oddziału),

²⁴ W tym: 98 w 2018 r., 122 w 2019 r., 112 w 2020 r., 81 w 2021 r.

²⁵ Na terenie Nadleśnictwa występują dwie grupy lasów o odmiennych dominujących funkcjach: lasy rezerwatowe – położone na terenie rezerwatów przyrody oraz lasy ochronne – o dominującej funkcji ochronnej, ale z zapewnieniem możliwości racjonalnego użytkowania.

²⁶ Kategorie użytkowania występujące w Nadleśnictwie: [1] lasy razem, w tym: grunty zalesione, grunty niezalesione, grunty związane z gospodarką leśną, [2] użytki rolne, w tym, grunty orne, łąki, pastwiska, grunty rolne zbudowane, grunty pod rowami, [3] grunty zabudowane i zurbanizowane, [4] tereny komunikacyjne, [5] użytki ekologiczne, [6] nieużytki, [7] grunty pod wodami.

²⁷ Pielęgnowanie gleby, pielęgnowanie upraw (czyszczenie wczesne), pielęgnowanie młodników (czyszczenia późne).

²⁸ W pkt 2.7. Prognozy Oddziaływania na Środowisko PUL określono, że jego realizacja będzie monitorowana w cyklu rocznym z wykorzystaniem następujących wskaźników: [1] zmiana powierzchni lasów wg. pełniących funkcji, [2] zmiana powierzchni lasów wg. kategorii użytkowania, [3] pozyskanie drewna według sposobu zagospodarowania w wymiarze powierzchniowym, [4] pozyskanie drewna według sposobu zagospodarowania w wymiarze miąższościowym, [5] powierzchnia pielęgnowania lasów według kategorii zabiegu, [6] stan siedlisk przyrodniczych. Zgodnie z Programem organem monitorującym realizację PUL był Dyrektor RDLP.

- wyników odłowów szkodliwych owadów (brudnicy mniszki) w poszczególnych leśnictwach (dane ewidencjonowano w cyklu rocznym w okresie rozwoju tego gatunku, zgodnie z Instrukcją Ochrony Lasu),
- wyników jesiennych poszukiwań szkodników pierwotnych sosny na partiach kontrolnych w poszczególnych leśnictwach.

Przedmiotowe dane wprowadzono do systemu SILP (z wyjątkiem liczby i masy drzew zaatakowanych przez kornika drukarza oraz wyników odłowów szkodliwych owadów i wyników jesiennych poszukiwań szkodników pierwotnych sosny). Były one dostępne zarówno z poziomu Nadleśnictwa, jak i jednostek nadrzędnych. SILP umożliwiał wygenerowanie stosownych raportów wg. stanu na koniec danego roku. Dane dotyczące ewidencji drzew zaatakowanych przez kornika drukarza oraz dane dot. wyników odłowów szkodliwych owadów i wyników jesiennych poszukiwań szkodników pierwotnych sosny przekazywano zgodnie z Instrukcją Ochrony Lasu do RDLP w Białymstoku i Zakładu Ochrony Lasu w Olsztynie.

Nadleśniczy wyjaśnił, że monitoring stanu siedlisk przyrodniczych odbywa się także w ramach kontroli funkcjonalnej Nadleśnictwa oraz kontroli funkcjonalnej i instytucjonalnej RDLP, poprzez m.in. kontrole okresowe oraz problemowe, w tym z zakresu ochrony przyrody²⁹.

(akta kontroli str. 1170-1171)

3.4. Nadleśnictwo nie podejmowało własnych działań w ramach realizacji decyzji Dyrektora Generalnego LP nr 336 z 14 czerwca 2016 r. w sprawie prowadzenia okresowej powszechnej inwentaryzacji gatunków roślin, zwierząt i innych organizmów oraz parametryzacji wybranych cech biotopów na terenie Puszczy Białowieskiej. Nadleśniczy wyjaśnił, że: *inwentaryzacja prowadzona była i koordynowana przez DGLP. Nadleśnictwo nie brało udziału w ustaleniach dotyczących organizacji inwentaryzacji. Niektórzy pracownicy Nadleśnictwa wchodzili w skład zespołów inwentaryzacyjnych jako wsparcie techniczne i logistyczne, z uwagi na znajomość terenu.*

W październiku 2020 r. Nadleśnictwo otrzymało sprawozdanie z realizacji tematu badawczego zrealizowanego w ramach inwentaryzacji przyrodniczej Puszczy Białowieskiej, przeprowadzonej w latach 2016–2018 na zlecenie DGLP, pn. „Ocena i monitoring zmian stanu różnorodności biologicznej w Puszczy Białowieskiej na podstawie wybranych elementów przyrodniczych i kulturowych – kontynuacja /sprawozdanie końcowe”. Wyniki tej inwentaryzacji nie miały wpływu na treść aneksu PUL i dokumentów z nim związanych, z wyjątkiem odnotowania faktu prowadzenia inwentaryzacji w ocenie oddziaływania aneksu PUL na środowisko, w której zapisano, że Lasy Państwowe w 2016 roku rozpoczęły wieloletnią inwentaryzację przyrodniczą Puszczy Białowieskiej, opartą na stałych powierzchniach pomiarowych o wielkości 400 m² (na terenie Nadleśnictwa założono 303 stałe powierzchnie inwentaryzacyjne, w tym 225 w wydzieleniach zakwalifikowanych w PZO do siedlisk przyrodniczych). W dokumencie tym podano ogólną ocenę stanu ochrony tych siedlisk za 2017 rok oraz informacje (głównie z lat 2016–2017) dotyczące stanu tych siedlisk, zasobów martwych drzew.

(akta kontroli str. 533-548, 1172-1174)

W okresie objętym kontrolą Nadleśniczy nie występował (z wnioskiem przewidzianym w § 45 zarządzenia nr 29 Dyrektora Generalnego LP z dnia 14 czerwca 2016 r.³⁰) do ministra właściwego ds. środowiska o uznanie, że dotychczas prowadzona gospodarka leśna należy do służby ochronie przedmiotów ochrony w ramach obszaru Natura 2000.

(akta kontroli str. 533-548)

W okresie objętym kontrolą, według wyjaśnienia Nadleśniczego, Nadleśnictwo nie sporządzało oceny PZO obszaru Natura 2000 Puszcza Białowieska PLC200004.

(akta kontroli str. 533-548)

²⁹ W latach 2018–2021 (do 30 czerwca) przeprowadzono trzy kontrole w zakresie ochrony przyrody.

³⁰ Zarządzenie w sprawie: (1) oceny procesu stanowienia obszarów Natura 2000 obejmujących grunty w zarządzie Lasów Państwowych oraz oceny planów zadań ochronnych dla tych obszarów, (2) sporządzania planów urzędzenia lasu pełniących również funkcje planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 oraz (3) ustalenia systemu okresowej powszechnej inwentaryzacji gatunków roślin, zwierząt i innych organizmów oraz parametryzacji wybranych cech biotopów, mających znaczenie dla oceny stanu lasów oraz prognozowania zmian w ekosystemach leśnych (ZP.720.3.2016).

Stwierdzone
nieprawidłowości
OCENA CZĄSTKOWA

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

Nadleśnictwo stosowało zakładane działania w zakresie monitoringu przyrodniczego, obejmującego wszystkie formy ochrony przyrody ustanowione na jego obszarze. Zapewniało także aktualne dane do prowadzenia przez RDLP monitoringu skutków realizacji postanowień PUL 2012–2021. Wyniki tego monitoringu oraz wieloletniej inwentaryzacji Puszczy Białowieskiej nie miały bezpośredniego wpływu na gospodarkę leśną prowadzoną w okresie objętym kontrolą.

IV. Uwagi i wnioski

Uwagi i wnioski
pokontrolne

W związku z niestwierdzeniem nieprawidłowości, Najwyższa Izba Kontroli nie formułuje uwag ani wniosków.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

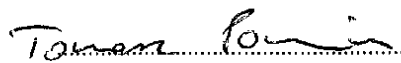
Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

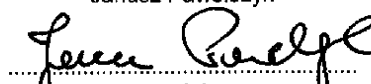
Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK, kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Delegatury NIK w Białymstoku. Prawo zgłaszania zastrzeżeń, zgodnie z art. 61b ust. 2 ustawy o NIK, nie przysługuje do wystąpienia pokontrolnego zmienionego zgodnie z treścią uchwały w sprawie zastrzeżeń.

Białystok, 23 lutego 2022 r.

Kontroler:
Tomasz Pomian
Główny specjalista kontroli państwowej

.....
podpis

p.o. DYREKTORA DELEGATURY
Najwyższej Izby Kontroli w Białymstoku
Janusz Pawełczyk

.....
podpis